

<https://doi.org/10.16926/trs.2022.07.19>

Data zgłoszenia: 20.11.2022 r.
Data akceptacji: 20.12.2022 r.

Joanna ŁAWNIKOWSKA-KOPER

<https://orcid.org/0000-0001-7889-8496>

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

Anna MAJKIEWICZ

<https://orcid.org/0000-0003-3901-2140>

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

Kulturotwórczy potencjał tęsknoty. Kilka refleksji filologicznych

The cultural potential of longing. Some philological reflections

Abstract: The aim of this paper is to shed light on the (semantic, cultural) meanings implied by the word "longing" in a diachronic and synchronic perspective. Starting from the original meanings of the noun "longing" in Proto-Slavic, the authors aim to demonstrate that longing as a philosophical concept was first constituted in the Judeo-Christian tradition and that its basis was the idea of the imperfection of the *human condition* and the consequent striving for the ideal. With reference to the typology of nostalgia proposed by the Russian-American cultural theorist Svetlana Boym, two types of longing (restorative and reflexive) are distinguished, the criterion for their separation being localisation of the object of longing on the time axis: past-future. The researchers argue that today we are dealing with an omnipresent longing, which on the one hand is due to the worrying situation in the world (e.g. the war in Ukraine) and, on the other hand, to the general tendency of today's world, i.e. the impossibility of reaching a state of fulfilment. The creative reflection of contemporary writers on experienced and/or expected loss ultimately confirms the cultural potential of the concept of longing.

Keywords: Svetlana Boym, longing, restorative longing, reflective longing.

Sparafrazowane słowa Kartezjusza „Tęsknię, więc jestem” – to motto obecne w kulturze europejskiej od czasów braci Schlegel, Novalisa, Jean Paula – niemieckich romantyków, którym cała formacja ideowa zawdzięcza swój estetyczny i etyczny fundament. Parafraza słów francuskiego uczonego nie jest tu uproszczeniem, gdyż – jak przekonuje nas holenderski filozof i pisarz Coen Simon, nawiązujący do egzystencjalnego wymiaru tęsknoty i przekonująco dowodzący filozoficznego sensu romantycznego motta *Warten macht glücklich* [Czekanie uszczęśliwia] – do filozofowania prowadzi nie tylko stawianie pytań i zdziwienie, ale także tęsknota.¹ Mimo że od starożytności filozofia i literatura konkurowały ze sobą w obszarze refleksji nad człowiekiem i obrazem jego świata, to istniejąca między nimi „wibracja”, przenikająca odwieczne dylematy i spory o koncepcje świata i ludzkiej kondycji, stanowiła i stanowi po dziś dzień wzajemną inspirację. Wobec rozmywania się granic dyskursów obu dyscyplin w postmodernistycznej rzeczywistości, postawienie tezy, że tęsknota inicjuje obok filozofowania również i pisarstwo literackie, broni swej racji.

Czym jest więc tęsknota? Sięgając po definicje „realne”, tj. jednoznacznie charakteryzujące określone obiekty, zawarte w miarodajnych słownikach języka polskiego,² odnajdujemy wyjaśnienia ogniskujące wokół utraty. Utrata może być warunkowana doświadczeniem (np. tęsknota za ojczyzną), bądź stanem psychicznym występującym w sytuacji, gdy czujemy się źle, bo utraciliśmy coś bezpowrotnie lub musieliśmy rozstać się z kimś/czymś, a kogoś/coś bardzo chcielibyśmy mieć blisko siebie. Obiekt tęsknoty może być również ulokowany w przyszłości i dotyczyć pragnienia innego życia w rozumieniu stanu psychicznego występującego w sytuacji chęci doznania czegoś, czego nigdy nie mieliśmy lub nie doświadczyliśmy.³

We wszystkich swoich emanacjach pojęcie tęsknoty przyjmuje odpowiednie formy ekspresji, angażując zmysły i ciało tęskniącego podmiotu, co z kolei znajduje wyraz w języku: w licznych kolokacjach i związkach frazeologicznych.⁴ Dlatego tęsknota bywa, odpowiednio do sytuacji, bolesna, niewypowiedziana, ogromna, rozpaczliwa, silna, skrywana i nagła. Nadrzędną cechą „wszelkich” tęsknot jawi się niespełnienie i brak, które przepełniając człowieka, mogą doprowadzać do płaczu, stanu „usychania”, a nawet do

¹ Por. Coen Simon, *Warten macht glücklich. Eine Philosophie der Sehnsucht* (Darmstadt: Theiss, 2015).

² Znaczenie porównano także z definicjami w niemieckich słownikach Duden i Langenscheid oraz w słowniku Oxford.

³ *Słownik Języka Polskiego*, red. Witold Doroszewski (Warszawa: PWN, 1967), t. 9 T-Wyf, 139; por. *Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny*, red. Halina Zgółkowa (Poznań: Kurpisz 2003), t. 42, 451.

⁴ Dotyczy to m.in. języka polskiego, francuskiego, angielskiego, włoskiego.

śmierci. Tęskniąc do innego, lepszego życia, do jedności, do prawdy, do sprawiedliwości, do wolności, człowiek mierzy się z ograniczeniami, którym przeciwstawia własną wolę i sprawczość, jednak w obliczu trawiącej go tęsknoty pozostaje bezradny i bezsilny. Wobec (często utopijnych) oczekiwań szczególne miejsce zajmuje umocowana w religii chrześcijańskiej tęsknota ku śmierci, będąca *de facto* tęsknotą za wiecznością. Wszystkie te znaczenia odnajdujemy w źródłosłowie,⁵ gdyż wspólną dla słów „tęsknić”, „stęsknić się”, „natęsknić się”, „zateknić”, „utęsknienie” („z utęsknieniem”), „tęsknota”, „tęsknica”, „tęskny”, „tęskno”, „tęsknie”, a także „cknić się”, „ckliwość”, „ckliwy” jest prasłowiańska forma *tǫskniti (*tǫsknōti) ‘smućić się z powodu braku kogoś, czegoś’, która rozwinęła się zarówno w formy: „tęsknić”, „tesknać” > „tęsknić” > „stęsknić się”, „zateknić” itd., jak i w formy „cnać”, „cknać” (‘źle się czuć, mieć czegoś dość, także: nudzić się, także: odczuwać mdłości’), „cknić się”, „cnić się” (‘tęsknić za czymś, tęsknić do czegoś’) > „ckliwy” > „ckliwość”. Forma *tǫskniti (*tǫsknōti) była zaś najprawdopodobniej czasownikiem odprzymiotnikowym (jak dzisiejszy czasownik smućić się < smutek), pochodzącym bezpośrednio od przymiotnika *tǫsknъ, który w ciągu wieków zmienił nieco formę, ale zachował się w polszczyźnie do dziś jako przymiotnik „tęskny”, tj. ‘wywołujący tęsknotę lub będący jej wyrazem’ (od niego pochodzi „tęsknota”, a także „tęskno” i „tęsknie”). W prasłowiańszczyźnie przymiotnik ten oznaczał ‘smutny, przygnębiony’, a pochodził od rzeczownika *tǫska ‘smutek’, ‘przygnębienie’, ale także ‘mdłości’ (reczownik ten zachował się w innych językach słowiańskich, np. w rosyjskim *toska* ‘tęsknota’, ‘smutek’, ‘nuda’). W formie *tǫska można doszukać się praindoeuropejskiego rdzenia *tūs-sk- < *teus – implikującego ogólne znaczenie ‘opróżniać’.⁶

Pierwotne, początkowe znaczenia rzeczownika „tęsknota” (przygnębienie, smutek, mdłości) odpowiadają semantyce niemieckiego słowa „Sehnsucht”: wprawdzie jego etymologia jest niejasna, ale zgodnie z pierwszymi jego zapisami przypadającymi na średniowysokoniemiecki (*Mittelhochdeutsch*)

⁵ Poszukujących źródłosłowu tęsknoty *Słownik etymologiczny języka polskiego* Aleksandra Brücknera, (Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927) odsyła do słów „tęskny” i „teszny”, „tesznota”, „teszność”, gdyż tak brzmiało to słowo przed XVII wiekiem. Jeszcze w XV-XVI w czasowniki te nie miały nosówki w pierwszej sylabie, pojawiła się ona dopiero później, prawdopodobnie pod wpływem nosowej spółgłoski [n] występującej w następnej sylabie. Podobne informacje podaje słownik: Samuel Bogumił Linde, *Słownik Języka Polskiego* (Lwów: Zakład Ossolińskich 1859), t. V R.T., 669, 670.

⁶ Por. artykuł na stronie *Narodowego Centrum Kultury*. Autor wyjaśnia w nim ponadto, że w staropolszczyźnie istniały czasowniki niedokonany TESKNIĆ SOBIE ‘smućić się, trapić’ i dokonany TESKNAĆ ‘odczuwać głęboki smutek’. „Tęskna ciekawostka”, https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/TESKNA_CIEKAWOSTKA (dostęp: 1.12.2021).

oznaczało ono „Krankheit des schmerzlichen Verlangens”,⁷ tj. chorobę wynikającą z bolesnego / dotkliwego pragnienia. Z czasem słowo to zaczęło nabierać szerszego znaczenia, a aspekt „medyczny” zszedł na dalszy plan. Podobnie jak w języku polskim, niemieckie „tęsknić” dotyczy odczuwania silnego pragnienia czegoś, szczególnie, gdy brak jest nadziei na osiągnięcie spełnienia, lub „realizacja” pragnienia jest niepewna i odległa. Tęsknota zawiera w sobie nieosiągalność, lecz nigdy nie precyzuje przedmiotu pragnienia – podobnie jak łacińskie „desiderium”, francuskie „désir”, angielskie „longing”, włoskie „languimento”.⁸ Jak dowodzi niemiecka badaczka, Angelika Corbineau-Hoffmann, istnieje podobieństwo znaczeniowe słowa „Sehnsucht” z greckim πόθος (pothos, syn Afrodyty i Cronosa), którego ludową etymologię przywołuje Platon w dialogu filozoficznym *Kratylos*. Zgodnie z przytaczanym wywodem πόθος (pothos) skierowane zostaje „do przebywającego gdzie indziej i nieobecnego” (τοῦ ἄλλοθί που ὄντος καὶ ἀπόντος).⁹ W dialogu *Symposion* πόθος pojawia się natomiast jako syn Erosa,¹⁰ symbolu pożądania, gdy z utęsknieniem myśli podążają za tym, czego się nie posiada.

Corbineau-Hoffmann wskazuje natomiast na nieobecność pojęcia tęsknoty w filozofii greckiej, podkreślając, że znaczenie filozoficzne uzyskało ono dopiero w tradycji judaistyczno-chrześcijańskiej opartej na wyobrażeniu niedoskonałości *conditio humana* i wynikającego z niej dążenia do perfekcji, do osiągnięcia ideału. Tę nową perspektywę wyznaczyli średniowieczni filozofowie, a wśród nich najważniejszy z niemieckich mistyków, przez Hegla nazwany pierwszym niemieckim filozofem, Jakub Böhme, który wyniósł tęsknotę do rangi pojęcia filozoficznego, dowodząc, że cała przyroda i natura świata opiera się właśnie na niej. Człowiek, tęskniąc w swym ziemskim życiu za doskonałością Stwórcy (*Gottessehnsucht des „Ich“*), przypomina sobie swój początek. Böhme, pisząc o wielkiej tęsknocie ciemności za światłem i mocą Boga (*Ewigkeitssehnsucht*), które sprawiły, że świat narodził się właśnie z ciemności, uczynił z niej dynamiczną, twórczą zasadę świata, która pozwala na przekroczenie czasu, a to umożliwia silne nakierowanie na przyszłość (*Orientierung auf Zukünftiges*).¹¹ Ponad dwa stulecia później inicjator romantyzmu, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling również uczyni z

⁷ Angelika Corbineau-Hoffmann, „Sehnsucht,” w *Historisches Wörterbuch der Philosophie online*, https://www.schwabeonline.ch/schwabe-xaveropp/elibrary/start.xav?start=%2F%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27verw.sehnsucht%27%20and%20%40outline_id%3D-DOI.10.24894/HWPh.3768 (dostęp: 1.12.2021).

⁸ Corbineau-Hoffmann, „Sehnsucht.”

⁹ Corbineau-Hoffmann, „Sehnsucht.”

¹⁰ Corbineau-Hoffmann, „Sehnsucht.”

¹¹ Por. Andreas Gauger, *Jakob Böhme und das Wesen seiner Mystik* (Berlin: Weißensee-Verlag, 2000), 42-58.

tęsknoty ontologiczną regułę w opisie bycia Boga: Bóg rodzi się ze swojej podstawy, wychodzi z niej, objawia się, „eks-istuje”.¹² To rodzenie siebie Boga dokonuje się na mocy tęsknoty (*Sehnsucht*) za samym sobą,¹³ dlatego Heidegger, interpretując rozprawę Schellinga, zwróci uwagę na coś pierwotniejszego, rodzaj początkowego „nieuregulowania”,¹⁴ i wyjaśni:

W tęsknocie zawiera się dwoisty i antagonistyczny niepokój: dążenie do oderwania się od siebie, by się rozprzestrzeniać, a zarazem przecież do powrotu do siebie. Tęsknota jako istotowe określenie podstawy (bycia podstawy) w Bogu charakteryzuje owo Bycie (*Sein*) jako pracę do przodu ku jak najszerzej przestrzeni istoty spełnionej absolutnie, ale także jako potęgę przemocy zespalania-się-w-sobie.¹⁵

Tęsknota jako istotowe określenie podstawy bycia jest – zdaniem Heideggera – „wola, w której dążący pragnie znaleźć siebie w sobie samym i przedstawić się w jak najszerzym przestworze własnego wnętrza”.¹⁶ Powiązanie tęsknoty odczuwanej przez człowieka z „niepokojem metafizycznym”, wynikającym z poczucia utraty (pierwotnej harmonii) oraz pragnienia powrotu do źródła, to wyraz poszukiwań odpowiedzi na ontologiczne pytanie człowieka: „Kim właściwie jestem?”.

We współczesnym dyskursie na temat pojęcia tęsknoty na uwagę zasługuje stanowisko rosyjsko-amerykańskiej teoretyczki kultury, Svetlana Boym,¹⁷ która w pracy *The Future of Nostalgia* [Przyszłość nostalgii]¹⁸ konsekwentnie przywołuje (wywodzące się z medycyny) pojęcie nostalgii rozumianej jako behawioralna ekspresja tęsknoty i wyjaśnia: „słowo ‘nostalgia’ wywodzi się z dwóch rdzeni greckich, *nostos* oznaczającego „powrót do domu” oraz *algia*, czyli ‘tęsknota’. Zdefiniowałabym ją jako tęsknotę za domem, który już nie istnieje albo nigdy nie istniał”.¹⁹ Nie jest to jednak tęsknota za miejscem w rozumieniu geograficznym/przestrzennym, lecz raczej – jak dalej wyjaśnia Boym – „pragnienie innego czasu – czasu naszego dzieciństwa, powolniejszych rytmów naszych snów”.²⁰ Nostalgia nie zawsze jest

¹² Por. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Filozoficzne badania nas istotą ludzkiej wolności i sprawami z tym związanymi*, przeł. Bogdan Baran (Kraków: Inter esse, 2003), 67-68.

¹³ Daniel R. Sobota, *Źródła i inspiracje Heideggerowskiego pytania o bycie*. Tom II: *Filozofia życia, filozofia egzystencji i filozofia religii* (Bydgoszcz: Fundacja Kultury Yakiza 2013), 427.

¹⁴ Por. Schelling, *Filozoficzne badania nas istotą ludzkiej wolności i sprawami z tym związanymi*, 70.

¹⁵ Martin Heidegger, *Rozprawa Schellinga o istocie ludzkiej wolności*, przeł. Robert Marszałek (Warszawa: KR 2004), 198.

¹⁶ Heidegger, *Rozprawa Schellinga o istocie ludzkiej wolności*, 198.

¹⁷ Boym (1959-2015) była również artystką wizualną i medialną, dramatopisarką i powieściopisarką.

¹⁸ Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia* (New York: Basic Books, 2001).

¹⁹ Svetlana Boym, „Nostalgia jako źródło cierpień”, przeł. Iwona Boruszkowska, *Ruch Literacki*, R. LX, 2019, Z. 1 (352): 99. DOI 10.24425/rl.2018.124791.

²⁰ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 100.

retrospektywna, może być również perspektywiczna. Wówczas jawi się jako „wyczekująca” (umykającej) mającej nastać terażniejszości. Dlatego badaczka wyróżnia dwa typy nostalgii: restoratywną (*restorative*), w której centrum pozostaje dom (greckie *nostos*), oraz refleksyjną (*reflective*) wynikającą z samej istoty tęsknoty w nawiązaniu do greckiej *algia*.²¹ Jak wyjaśnia Boym, nostalgia restoratywna „podejmuje próbę ponadhistorycznej rekonstrukcji zagubionego domu”,²² a jej istotą jest ochrona prawdy absolutnej (tradycji, rodziny, natury, ojczyzny). Natomiast nostalgia refleksyjna „żywi się algia (samą tęsknotą) i odwleka powrót do domu – tęsknie, ironicznie, rozpaczliwie”,²³ zaś w jej centrum pozostają „rozmaite ambiwalencje ludzkiej tęsknoty i przynależenia”,²⁴ a sama – w przeciwieństwie do nostalgii restoratywnej – poddaje w wątpliwość prawdy absolutne, gdyż polega na wyławianiu „czasu z czasu oraz na pochwytniu ulotnej chwili obecnej”.²⁵

Ulotność, pojawiająca się w słowach Boym, przywodzi na myśl pojęcie szczęścia, które może jawić się jako przeciwieństwo tęsknoty, choć ma z nią też coś wspólnego: szczęście, choć rzadko jest trwałe (bo jak człowiek mógłby cieszyć się nieustannie?) i nigdy nie dotyczy całości życia (życie zawsze ma jakieś braki, które są konieczne, gdyż podnoszą jego wartość), aby mogło „zaisnąć” (zostać przeżyte), musi sięgnąć „głębi”, „zostawić swe piętno na wszystkim, co się jednocześnie w świadomości dzieje i co potem dzieć będzie”.²⁶ Aby go doznać – jak dodaje Władysław Tatarkiewicz – „trzeba w ogóle mieć ów głębszy nurt życia [...] Kto żyje głębszym nurtem, tego cierpienia sięgają w głąb świadomości tak samo, jak jego zadowolenie”.²⁷ Wówczas życie takiego człowieka waha się między szczęściem a nieszczęściem – nieszczęściem pobudzającym (wieczną) tęsknotę za utraconym szczęściem. Dlatego tęsknota, której fundamentem jawi się utrata wynikająca z tego, że – z jednej strony – coś przestało istnieć, a z drugiej – nie daje się ono uobecnić, sprawia, że wartością nie jest to, co nieobecne, lecz to, co utracone.

Utrata jako kluczowa idea okazuje się być wszechobecna w dzisiejszych czasach, gdy retrospekcja dominuje nad myśleniem „przyszłościowym”. Faktyczna obecność ustępuje miejsca „obsesji” przeszłością. Potwierdzeniem są choćby podejmowane współcześnie rytuały upamiętniania (*lieux de memoire* – Pierre Nora)²⁸ dające poczucie, że można nie tylko zatrzymać czas, ale również odzyskać Utracone. I tym samym uśpić tęsknotę.

²¹ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 107.

²² Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 106.

²³ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 106.

²⁴ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 106.

²⁵ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 106.

²⁶ Tatarkiewicz, *O szczęściu*, 33.

²⁷ Tatarkiewicz, *O szczęściu*, 33.

²⁸ W polskich badaniach nad miejscami pamięci na szczególną uwagę zasługują rozpoznania filozofa kultury, Andrzeja Rusława Nowickiego. Badacz wskazuje na emocjonalne źródła

Warto podkreślić, że z tęsknotą nierozzerwalnie łączy się cierpienie. Szczególnie jeśli imaginacja utraconego, czy też próba jego rekonstrukcji, nie prowadzą do osiągnięcia stanu spełnienia naszych wyobrażeń, nawet jeśli towarzyszy temu euforia i zachowania konstruktywne. Tęsknota dotycząca przyszłości poprzez antycypację utraty, czy raczej braku tego, co zapewnia stan harmonii w teraźniejszości, uwypukla jeszcze jedną jej właściwość – niemożność uobecnienia. W ten sposób tęsknienie powiązane zostaje z nieosiągalnością i staje się ono celem samym w sobie. Tęsknota bierze się wówczas nie z utraty, ale z przecucia utraty. Dlatego przedmiotem tęsknoty może być wszystko – również (niewiadomy) – przysłowiowy – dzień jutrzejszy. Jedynie warunkujące ją zdarzenia mogą być odmienne: obiektywne (wojna, katastrofa, klęska żywiołowa, wypadek) lub subiektywne (rezygnacja, odejście, wycofanie się z relacji...). Egzemplifikacją obiektywnego czynnika jest bezprzykładna agresja Rosji na Ukrainę (2022), której symbolem jawi się powtarzający tragedię wojennej Warszawy i Aleppo zbombardowany i wyniszczony Mariupol. Tęsknota pobudzana przecuciem utraty dawnego porządku wyrażana w przekazywanych sobie przez ludzi na całym świecie życzeniach pokoju ma swoje źródło w głębokiej świadomości ewentualnego utracenia bezpieczeństwa w czasach uznawanych za postępowe i w Europie uznawanej za miejsce demokracji i wolności.

Subiektywnym czynnikiem wywołującym tęsknotę bywa rozerwanie więzi społecznych, znalezienie się poza nawiasem relacji, czemu szczególną uwagę poświęca współczesne kino. Ilustracja destruktywnych konsekwencji nieujawnionych i wypieranych tęsknot przyczyniła się do nagrodzenia trzema Złotymi Globami w 2022 roku twórców filmu *Duchy Inisherin*.²⁹ Destruktywne następstwa tęsknoty – manifestujące się jako choroba, apatia, alienacja – i te konstruktywne, gdyż tęsknota może animować działania zmierzające do osiągnięcia stanu spełnienia, są świadectwem kondycji współczesnego człowieka.

Kulturotwórczy potencjał pojęcia tęsknoty potwierdza również twórczość literacka. Odnajdujemy w niej różne oblicza tęsknot układających się w specyficzne kody pamięci o przeszłości i sposoby antycypowania przyszłości.

współczesnego humanizmu i dostrzega je właśnie w tęsknocie. Według niego, centralną kategorią jest miejsce, zarówno w przeszłości, jak i teraźniejszości i przyszłości. Podobnie jak w rozważaniach nad miejscami pamięci Pierre'a Nory miejsce to należy rozumieć jako przestrzeń wypełnioną przez osoby, ich działania i towarzyszące im doświadczenie. Por. Andrzej Rusław Nowicki, *Filozofia tęsknoty* [fragment książki *La mia Italia*], <http://www.racionalista.pl/kk.php/s,6273/k,2> (dostęp: 12.12.2021); także Andrzej Nowicki, „Filozofia tęsknoty do miejsc, od których jesteśmy daleko,” *żurnal filosofiv slov'âns'kih krain*, nr 2 (2002): 260-270.

²⁹ *The Banshees of Inisherin* (pol. *Duchy Inisherin*), Irlandia 2022, reż. Martin McDonagh.

Ilustrują one zobowiązania, dążenia, możliwości, lęki i obawy, ale także nadzieje. Szczególnie w obecnych czasach coraz silniej doświadczamy zapowiedzianej przez Svetlanę Boym „od-nowoczesnej” (*off-modern*) refleksji krytycznej skłaniającej nas „do przeczesywania przydrożnych cieni i tylnych alejek, bardziej niż prostej ścieżki postępu”³⁰. Potwierdzają to słowa Olgi Tokarczuk mówiące o bolesnym tęsknieniu jako kwintesencji życia:

Jak wygląda świat, kiedy życie staje się tęsknotą? Wygląda papierowo, kruszy się w palcach, rozpada. Każdy ruch przygląda się sobie, każda myśl przygląda się sobie, każde uczucie zaczyna się i nie kończy, i w końcu sam przedmiot tęsknoty robi się papierowy i nierzeczywisty. Tylko tęsknienie jest prawdziwe, uzależnia. Być tam, gdzie się nie jest, mieć to, czego się nie posiada, dotykać kogoś, kto nie istnieje. Ten stan ma naturę falującą i sprzeczną w sobie. Jest kwintesencją życia i jest przeciwko życiu. Przenika przez skórę do mięśni i kości, które zaczynają odtąd istnieć boleśnie. Nie boleć. Istnieć boleśnie - to znaczy, że podstawą ich istnienia był ból. Toteż nie ma od takiej tęsknoty ucieczki. Trzeba by było uciec poza własne ciało, a nawet poza siebie. Upijać się? Spać całe tygodnie? Zapamiętywać się w aktywności aż do amoku? Modlić się nieustannie?”³¹

Przenikające „do szpiku kości” i pozostawiające swe piętno tęsknienie wchodzi – by skorzystać ponownie z konstatacji Tatarkiewiczza – w głębszy nurt świadomości. Nic więc dziwnego, że dla współczesnych ludzi pióra jakże aktualne staje się twórcze przemyślenie tęsknoty, będące nie tyle zabiegiem artystycznym, co strategią przeżycia, sposobem na usensownienie niemożliwości powrotu do domu (*nosteo*) – szczególnie, gdy wiąże się ono z doświadczeniem utraty/wysiedlenia, a także sposobem – przywołajmy znów słowa Boym – „pochwywania ulotnej chwili obecnej”. Podjęta w siódmym tomie czasopisma „Transfer. Reception Studies” (2022) dyskusja nad obliczami tęsknoty – identyfikującej oraz nazywającej minione, a także współczesne fenomeny i deficyty jako obszary doświadczanej oraz antycypowanej utraty – jest tego potwierdzeniem.

References

- Boym, Svetlana. “Nostalgia jako źródło cierpień.” Translated by Iwona Borszkowska. *Ruch Literacki* LX, no. 1 (352) (2019): 99. DOI 10.24425/rl.2018.124791.
- Boym, Svetlana. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.
- Brückner, Aleksander. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.

³⁰ Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, 101.

³¹ Olga Tokarczuk, *Dom dzienny, dom nocny* (Wałbrzych: Wydawnictwo „Ruta”, 1999), 258.

- Corbineau-Hoffmann, Angelika. "Sehnsucht." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie online*. Accessed December 1, 2021. https://www.schwabe-online.ch/schwabe-xaveropp/elibrary/start.xav?start=%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27verw.sehnsucht%27%20and%20%40outline_id%3D. DOI 10.24894/HWPh.3768.
- Heidegger, Martin. *Rozprawa Schellinga o istocie ludzkiej wolności*. Translated by Robert Marszałek. Warszawa: KR, 2004.
- Gauger, Andreas. *Jakob Böhme und das Wesen seiner Mystik*. Berlin: Weißensee-Verlag, 2000.
- Linde, Samuel Bogumił. *Słownik Języka Polskiego*. Lwów: Zakład Osolińskich, 1859, vol. V R.T.
- Nowicki, Andrzej Rusław. "Filozofia tęsknoty do miejsc, od których jesteśmy daleko." *żurnal filozofiv slov'âns'kih krain*, no. 2 (2002): 260-270.
- Nowicki, Andrzej Rusław. *Filozofia tęsknoty*. Accessed December 1, 2021. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6273/k,2>.
- Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny*. Edited by Halina Zgółkowska. Poznań: Kurpisz, 2003, vol. 42.
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph. *Filozoficzne badania nas istotą ludzkiej wolności i sprawami z tym związanymi*. Translated by Bogdan Baran. Kraków: Inter esse, 2003.
- Simon, Coen. *Warten macht glücklich. Eine Philosophie der Sehnsucht*. Darmstadt: Theiss, 2015.
- Słownik Języka Polskiego*. Edited by Witold Doroszewski. Warszawa: PWN, 1967. Vol. 9 T-Wyf.
- Sobota, Daniel R. *Źródła i inspiracje Heideggerowskiego pytania o bycie*. Vol. II: *Filozofia życia, filozofia egzystencji i filozofia religii*. Bydgoszcz: Fundacja Kultury Yakiza, 2013.
- Tatarkiewicz, Władysław. *O szczęściu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, 2010.
- "Tęskna ciekawostka." Accessed December 1, 2021. https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/TESKNA_CIEKAWOSTKA.
- The Banshees of Inisherin*. Directed, written, and produced by Martin McDonagh. Irlandia 2022.
- Tokarczuk, Olga. *Dom dzienny, dom nocny*. Wałbrzych: Wydawnictwo „Ruta”, 1999.

Kulturotwórczy potencjał tęsknoty. Kilka refleksji filologicznych

Abstrakt: Celem artykułu jest przywołanie znaczeń (semantycznych, kulturowych) implikowanych słowem „tęsknota” – w perspektywie diachronicznej i synchronicznej. Wychodząc od pierwotnych znaczeń rzeczownika „tęsknota” w prasłowiańszczyźnie, wskazano, że tęsknota jako pojęcie filozoficzne ukonstytuowało się dopiero w tradycji judaistyczno-chrześcijańskiej, a jej podstawą było wyobrażenie o niedoskonałości *conditio humana* i wynikające z niej dążenie do osiągnięcia ideału (Stwórcy). Następnie powołując się na typologię nostalgii zaproponowanej przez rosyjsko-amerykańską teoretyczkę kultury Svetlanę Boym, rozważono dwa typy tęsknoty (restoratywna i refleksyjna), a kryterium ich wydzielenia stanowiła oś czasu: przeszłość – przyszłość. Badaczki przekonują, że współcześnie mamy do czynienia ze wszechobecnością tęsknoty, co wynika – z jednej strony – z niepokojącej sytuacji na świecie (np. wojna w Ukrainie), a z drugiej strony – z ogólnej tendencji współczesnego świata, tj. niemożności osiągnięcia stanu spełnienia. Twórcza refleksja współczesnych artystów, pisarek i pisarzy nad doświadczaną i/lub antycypowaną utratą ostatecznie potwierdza kulturotwórczy potencjał pojęcia tęsknoty.

Słowa kluczowe: Svetlana Boym, tęsknota, tęsknota restoratywna, tęsknota refleksyjna.

Das kulturelle Potenzial der Sehnsucht. Einige philologische Überlegungen

Abstract: Ziel des Beitrags ist es, die (semantischen, kulturellen) Bedeutungen, die das Wort „Sehnsucht“ impliziert, in einer diachronen und synchronen Perspektive zu beleuchten. Ausgehend von den ursprünglichen Bedeutungen des Substantivs „Sehnsucht“ im Urslawischen wird aufgezeigt, dass die Sehnsucht als philosophisches Konzept erst in der jüdisch-christlichen Tradition konstituiert wurde und dass ihr die Idee der Unvollkommenheit der *conditio humana* und das daraus folgende Streben nach dem Ideal zugrunde lag. Unter Bezugnahme auf die von der russisch-amerikanischen Kulturtheoretikerin Svetlana Boym vorgeschlagene Typologie der Nostalgie werden zwei Arten von Sehnsucht (*restorative* und *reflective*) unterschieden, wobei das Kriterium für ihre Trennung Lokalisierung des Sehnsuchtsobjektes auf der Zeitachse ist: Vergangenheit-Zukunft. Die Forscherinnen argumentieren, dass wir es heute mit einer allgegenwärtigen Sehnsucht zu tun haben, die einerseits auf die besorgniserregende Situation in der Welt (z. B. der Krieg in der Ukraine) und andererseits auf die allgemeine Tendenz der heutigen Welt zurückzuführen ist, d.h. die Unmöglichkeit, einen Zustand der Erfüllung zu erreichen. Die kreative Reflexion zeitgenössischer Schriftstellerinnen und Schriftsteller über erlebten und/oder zu erwartenden Verlust bestätigt letztlich das kulturelle Potenzial des Begriffs der Sehnsucht.

Schlüsselwörter: Svetlana Boym, Sehnsucht, restorative Sehnsucht, reflexive Sehnsucht.